

освещен ряд ключевых факторов, которые определяют степень имплементации новой экономики в государстве, пригодные для этого отрасли народного хозяйства.

Ключевые слова: *новая экономика, экономика знаний, инновации, исследования и развитие, технологии, коммуникации, электронное обучение, электронная работа, электронный бизнес, электронная коммерция, электронное правительство.*

УДК 330.1

О.П. Перенчук,
*асистент кафедри міжнародної економіки
Донецького національного університету*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИКЛІЧНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТИВНОЇ УМОВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті проаналізовано розвиток національної економіки у кризовий та посткризовий періоди та надано рекомендації щодо антициклічного регулювання національної економіки в сучасних умовах.

Ключові слова: *криза, національна економіка, циклічність, економічні цикли*

Функціонування національної економіки, як і будь-якої світової економічної системи, не є рівномірним і безперервним. Економічне зростання час від часу чергується з процесами застою та спаду обсягів виробництва, тобто зниженням усієї економічної активності. Такі періодичні коливання свідчать про циклічний характер економічного розвитку.

Характерною ознакою розвитку світової економіки є її циклічність, багатовимірний прояв якої виявляється у коливаннях ринкової кон'юнктури, економічних диспропорцій, економічних кризах та диспозиції міжнародної конкурентоспроможності країн на світових ринках.

Одним із найважливіших інструментів ринку є діагностика циклічності, що полягає у постійному моніторингу макроекономічної кон'юнктури та розробці заходів, які стабілізують економічні процеси у світовому господарстві. Тому однією з умов досягнення Україною стабільного зростання національної економіки є теоретична розробка системи оцінювання та аналізу циклічності в економіці, методологічне забезпечення досліджень макроекономічних показників і на їх основі розробка ефективних стратегій сталого розвитку національної економіки у посткризовий період.

Інтеграція України у глобальний економічний простір, вихід національної економіки із структурної та фінансово-економічної криз можливі лише на основі стратегії нарощення міжнародної конкурентоспроможності країни, важливим інструментом якої є антициклічне регулювання. Необхідною передумовою успішної реалізації Україною такої концепції є наявність потужного економічного і політичного потенціалу, які, за умови вдосконалення національної економічної системи та докорінної модернізації системи політико-економічних зв'язків, забезпечили б зовнішньоекономічний прорив та поступового входження національної економіки в Європейський економічний простір з усуненням негативних наслідків циклічності.

Дослідження економічних циклів, механізмів антициклічного регулювання економіки країн відображені у працях таких іноземних вчених, як А. Бернс, В. Зарновіц, Дж. Кейнс, Г. Кассель, М. Кондратьєва, У. Мітчелл, Г. Менк'ю, К. Ромер, П. Самуельсон, М. Фрідман, Р. Хоутрі, Е. Хансен, Й. Шумпетер та інших.

Проблеми циклічної економічної динаміки та антикризового регулювання досліджуються у роботах українських вчених О. Білоруса, О. Бандури, Л. Возної, В. Гейця, М. Горин, І. Грабинської, С. Корабліна, В. Лагутіна, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, Е. Машенко, С. Мочерного, Б. Панасюка, Н. Татаренко, М. Туган-Барановського а також російських – Е. Балацького, С. Глазьева, В. Іноземцева, С. Меньшикова, Ю. Яковця та багато інших.

Разом з тим, багато аспектів цієї наукової проблеми залишаються недостатньо розкритими. Потребують подальшого дослідження методологічні засади антициклічного регулювання в умовах глобалізації, необхідною є розробка ефективних циклів якісного економічного зростання країн. Потребує поглибленого аналізу вплив циклічності на міжнародну конкурентоспроможність держав.

Метою статті є аналіз розвитку національної економіки у кризовий та посткризовий періоди та надання рекомендацій щодо антициклічного регулювання національної економіки в сучасних умовах.

Циклічність — це об'єктивна форма розвитку національної економіки і світового господарства як єдиного цілого. Інакше кажучи, це закономірний рух від однієї макроекономічної рівноваги в масштабі економіки в цілому до іншої.

За своїм змістом циклічність досить багатоструктурна. З точки зору довготривалості виокремлюють кілька типів економічних циклів: короткі (2—3 роки), середні (близько 10 років) та довгі (40—60 років).

Для економічної кризи в Україні характерні деякі особливості. Так, якщо тривалість фази падіння в західних країнах становить від 0,5 до 1,5 року, в Україні триває більше 5 років. Глибина падіння ВВП і промислового виробництва у країнах заходу навіть у повоєнні роки не перевищувала 10%, а в Україні вона становить більше 25% а по окремих галузях – перевищує 50% [1].

Оскільки характерна риса циклічності — це рух економіки не по колу, а по спіралі, то вона є формою прогресивного її розвитку. За сучасних умов циклічність можна розглядати як один зі способів саморегулювання ринкової економіки. [1]

Економічні цикли (кризи), у теорії цикл трактується як період розвитку економіки від початку однієї кризи до наступної.

Існують різні точки зору щодо пояснення причин середніх економічних циклів (криз). Серед них слід виділити наступні:

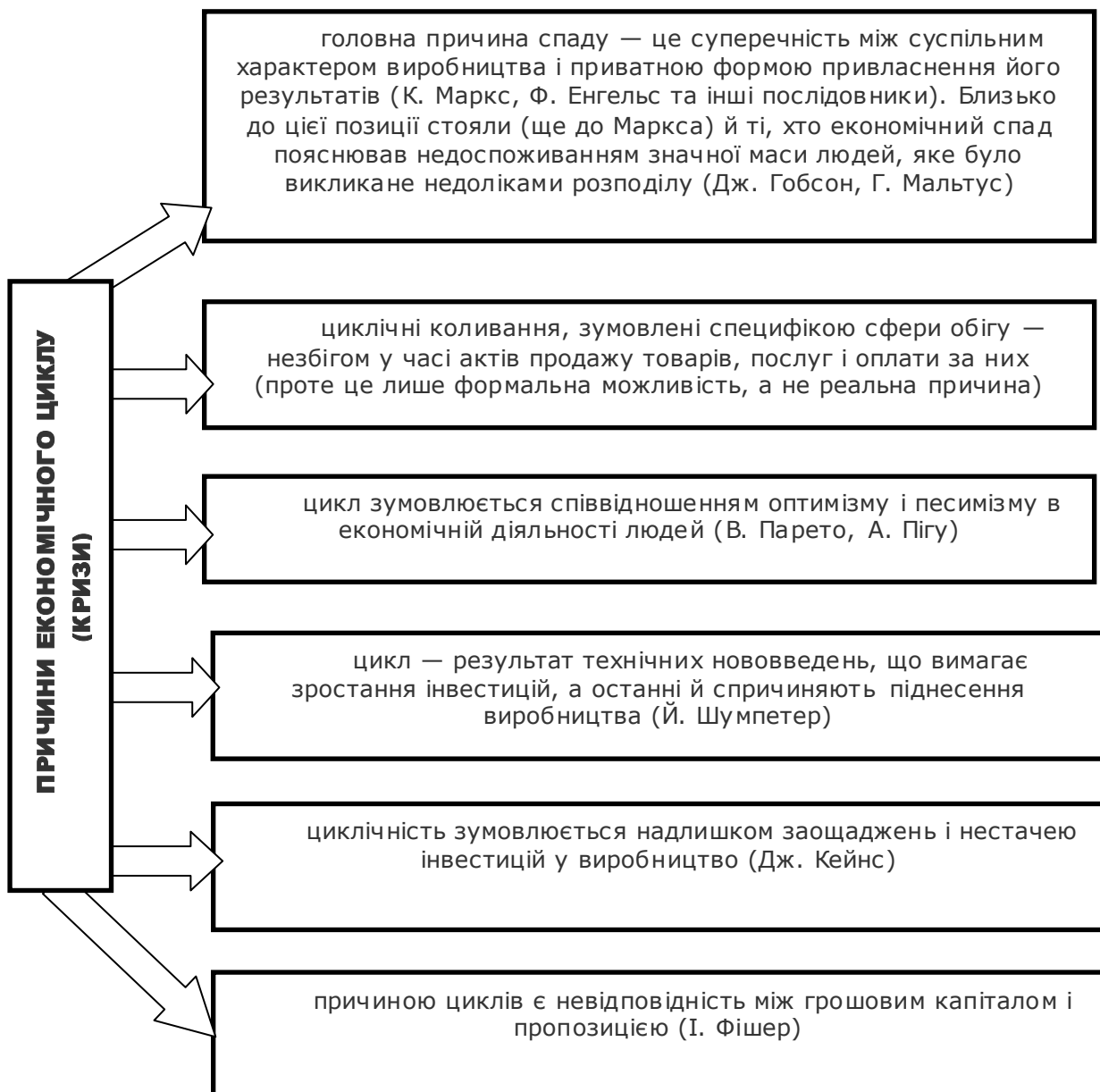

Рис. 1. Причини економічної кризи

Оскільки криза – постійна форма руху, це потрібно враховувати в процесі регулювання розвитку національної економіки. На макрорівні необхідна наявність власного, постійно діючого антикризового підрозділу, групи експертів. У періоди кризи цей підрозділ відповідав би за вживання оперативних заходів з її пом'якшення. Основним завданням, що має стояти перед антикризовим підрозділом держави в сприятливий період є коротко- й довгострокове прогнозування можливих кризових ситуацій і розробка пакету превентивних заходів, спрямованих на своєчасну діагностику кризи, що зароджується, і її локалізацію ще на ранніх стадіях виникнення.

Сформульований перелік етапів реалізації стратегії економічного розвитку в умовах світової економічної кризи, кожен з яких за своєю суттю може розглядатись на визначеному етапі як окрема стратегія антикризового регулювання. В той же час, у вказаній послідовності ці (окремі) стратегії формують підсистему поведінки держави в умовах світової економічної кризи, що відноситься до системи заходів держави, спрямованих на забезпечення стабільного розвитку держави, що втілюється в стратегію економічного розвитку (рис.2).

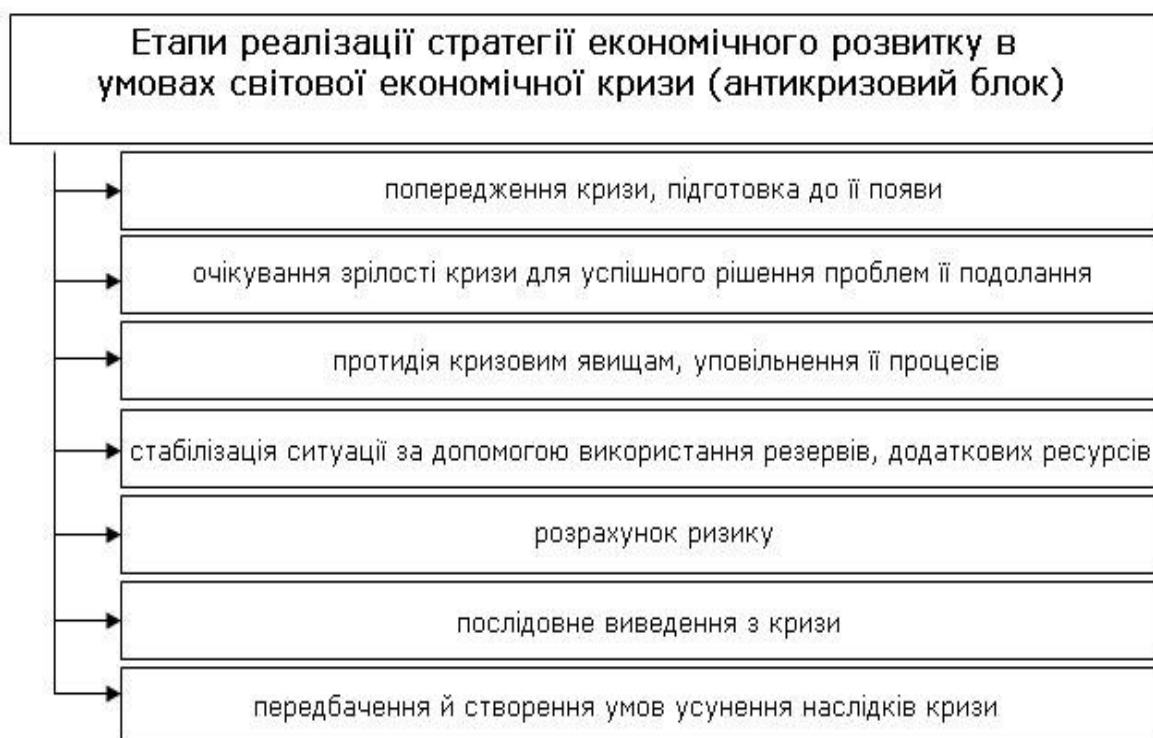

Рис. 2. Стратегія економічного розвитку в умовах світової економічної кризи (антикризовий блок)

Державна політика регулювання кризових ситуацій полягає в мінімізації економічного й соціального збитку, викликаного дією світової економічної кризи. При цьому важливо відзначити, що руйнування неефективних підприємств є найважливішим чинником ринкової економіки, що забезпечує її зростання і розвиток. [3]

У світовій економіці у 2008 р. розгорнулася найглибша після Великої депресії фінансово-економічна криза. Основними причинами її виникнення стали: криза на ринку іпотечних кредитів США (обсяг іпотечних цінних паперів тут зріс до 10-12 трлн. дол. США), зростання обсягу спекулятивних операцій з деривативами (світовий ринок деривативів оцінюється у 600 трлн. дол. США), нестабільність світового валютного ринку, підвищення світових цін на енергоносії і продовольство (за даними Світового банку з 2003 р. до середини 2008 р. світові ціни на нафту зросли на 320%, на продовольство – на 138%). Кредитна криза переросла у глобальну кризу, внаслідок якої банки та інші фінансові інститути втратили значну частину активів, скоротилися обсяги міжбанківського кредитування та кредитування приватного і корпоративного сектору, зменшилися обсяги виробництва і світової торгівлі тощо.

Світова фінансово-економічна криза дуже вплинула і на економіку нашої країни. За даними Мінекономіки України номінальний ВВП у 2008 році становив 948056 млн. грн., а у 2009 році – 914720 млн. грн., тобто реальний приріст ВВП у 2009 році порівняно з 2008 роком становив (-15,1%),

що свідчить про поглиблення кризи. Одним з найбільш значних негативних наслідків економічної кризи є катастрофічне зростання безробіття, що призвело до так званої кризи зайнятості. На кінець 2007 року кількість безробітних в Україні складала 642,3 тис. осіб, то на кінець 2008 року – 844,9 тис. осіб. Ситуація почала покращуватися в 2009 році, оскільки кількість безробітних на кінець цього року становив 531,6 тис. осіб [5].

Щодо державного боргу, то за даними Міністерства Фінансів України, на кінець 2008 року він складав 185,9 млрд. грн., а на кінець 2009 року – 316,9 млрд. грн. На початок серпня 2010 року на долю України припадав приблизно кожний п'ятий долар заборгованості всіх країн перед фондом за стандартними кредитними програмами. Починаючи з грудня 2007-го до кінця травня 2010 року державний і гарантований державою борг України становив 323 млрд. 844 млн. 588,14 тис. гривень, або 40 млрд. 863 млн. 154,82 тис. доларів, зокрема: державний і гарантований державою зовнішній борг - 199 млрд. 522 млн. 430,15 тис. гривень, або 25 млрд. 176 млн. 14,20 тис. доларів [6].

Поширення світової кризи на фінансову систему України відбулося через фінансовий, торговельний, психологічний, політичний канали та зовнішні шоки, а визначальними внутрішніми каталізаторами виникнення кризових процесів в Україні були: ревальвація національної валюти України влітку 2008 р., що різко погіршила конкурентні позиції українського експорту, та криза ліквідності Промінвестбанку восени 2008 р. Зовнішнім каталізатором став шок, якого зазнала фінансова система України внаслідок різкого погіршення світової економічної кон'юнктури, звуження ринку збуту для вітчизняних експортерів та зниження рейтингів міжнародними агенціями. Чинниками перетворення в Україні безпосередньо банківської кризи на подвійну (банківсько-валютну) були: виникнення стратегічних взаємозв'язків між діями учасників валютного та міжбанківського ринку; існування спільних фундаментальних показників банківської й валютної системи; наявність причинно-наслідкового зв'язку між цими двома кризами. Нерівновага, що викликала банківсько-валютну кризу, є результатом надмірної залежності країни від кредитів у іноземній валюті. [1]

Фінансово-економічна криза призвела до обвального згорання інвестиційної діяльності в Україні. Зокрема, у 2009 р. обсяги інвестування в основний капітал скоротились на 41,5% порівняно з попереднім роком. Процес відновлення інвестиційної активності в післякризовий період розпочався із суттєвим відставанням від динаміки економічного зростання. Інвестиційна динаміка в 2010р. при річному прирості ВВП 4,2 %, промислового виробництва – 11,2% тривала стагнація інвестиційних процесів. За підсумками року не вдалося забезпечити інвестування економіки навіть на рівні кризового 2009 року – обсяг інвестицій в основний капітал зменшився на 0,6%. Низький рівень інвестиційної діяльності було обумовлено її спадом в переробній промисловості (на 13,4%), торгівлі (25,2%), будівництві (17,8 %), фінансовій діяльності (21,3%).

Але вже у 2009р. головною характеристикою розвитку української економіки став перехід від стрімкого економічного спаду, до стабілізації основних макроекономічних показників на певних низьких рівнях. Це дозволяє констатувати перехід економіки від фази економічної кризи до фази депресії. [2]

Депресія – стан економіки, що характеризується тривалим застоєм на низькому рівні. У цій фазі відбувається зупинення спаду промислового виробництва, але тривають банкрутства, зберігається значне безробіття. У цій фазі створюються передумови для переходу до поживлення і наступного піднесення. Відбувається поступове «розсмоктування» товарних запасів, поліпшується фінансове становище фірм, здійснюється позитивний перелом у тенденції прибутків. Основою відродження економічної динаміки є масове оновлення основного капіталу. Саме у фазі депресії найчастіше відбувається втручання держави у процес відтворення. [4].

Нині економіка України перебуває на етапі відновлення економічного зростання, характерного докризовому періоду, а саме у післякризовому періоді. Аналіз даних щодо зовнішньої торгівлі товарами у 2011 році свідчить, що позитивна динаміка експортно-імпортних операцій відновлюється. За 2011 р. експорт **товарів** склав 68409,8 млн. дол. США, імпорт – 82606,9 млн. дол. Порівняно з 2010 р. експорт збільшився на 33,1% (на 17004,6 млн. дол.), імпорт – на 36% (на 21864,7 млн. дол.). Від'ємне сальдо становило 14197,1 млн. дол. (у 2010 р. також від'ємне – 9337 млн. дол.). На формування негативного сальдо вплинули окремі товарні групи: палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (– 22913,4 млн. дол.), засоби наземного транспорту, крім залізничного (– 4810,1 млн. дол.) та механічні машини (– 3541,3 млн. дол.).

Україна здійснювала зовнішньоторговельні операції товарами з партнерами з 222 країн світу.

До країн СНД було експортовано 38,3% усіх товарів, до країн ЄС – 26,3% (у 2010 р. – відповідно 36,5% та 25,4%).

Найбільші експортні поставки здійснювались до Російської Федерації – 29%, Туреччини – 5,5%, Італії – 4,4%, Польщі – 4,1%, Індії – 3,3%, Китаю – 3,2% та Білорусі – 2,8% від загального обсягу експорту.

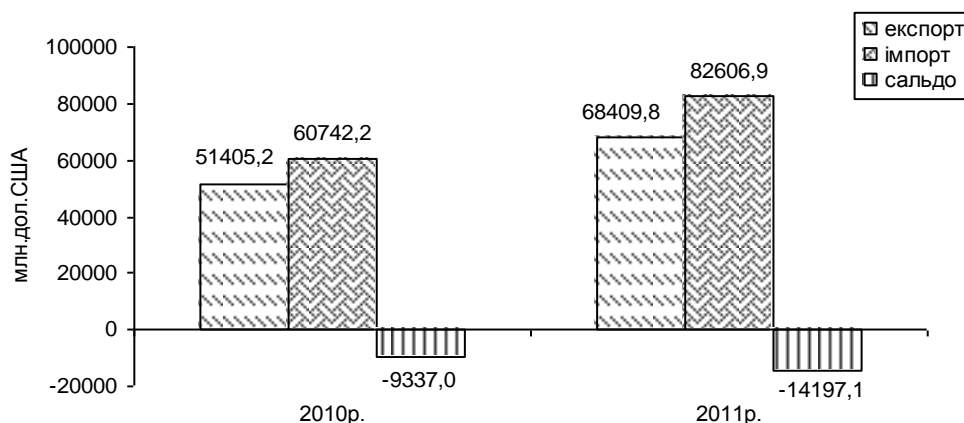

Рис. 3 Обсяги зовнішньої торгівлі товарами 2010-2011рр. (млн. дол. США)

Поставки чорних металів та виробів з них становили 31,2% від загального обсягу експорту країни (з них чорних металів – 27%). На поставки продукції АПК та харчової промисловості припадало 18,8% (з них продуктів рослинного походження – 8,1% (у т.ч. зернових культур – 5,3%), жирів та олій тваринного або рослинного походження – 5%, готових харчових продуктів – 4,3%), мінеральних продуктів – 15% (з них палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – 8,3%), механічних та електричних машин – 9,9% (механічних – 5,2%, електричних – 4,7%), продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 7,9% (добрив – 2,7%), засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів – 7,1% (з них залізничних локомотивів – 5,6%).

Обсяги експорту та імпорту **послуг** України за 2011 рік становили 13697,6 млн.дол. США та 6248 млн. дол. і по відношенню до 2010 р. склали 116,5% та 114,7%.

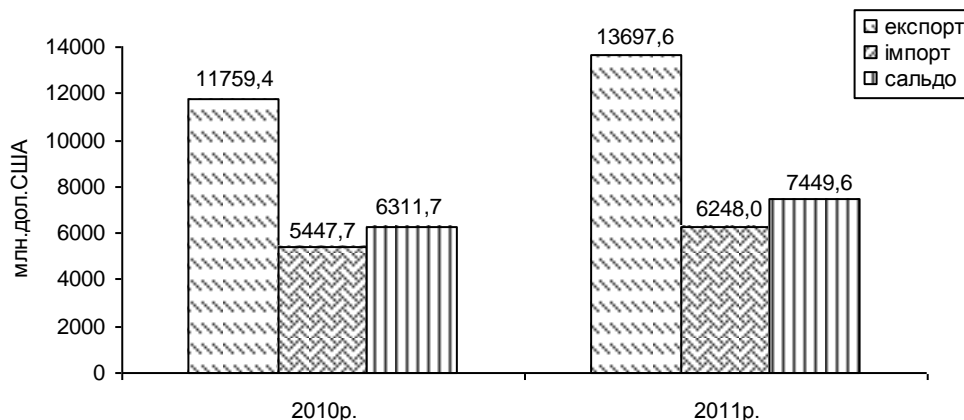

Рис. 4 Обсяги зовнішньої торгівлі послугами 2010-2011р. (млн.дол США)

Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами становило 7449,6 млн. дол. (за 2010 р. – 6311,7 млн. дол.).

Україна здійснювала зовнішньоторговельні операції послугами з 217 країнами світу.

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі українського експорту склали транспортні (66%), різні ділові, професійні та технічні (13,6%) послуги; імпорту – транспортні послуги (25,1%), різні ділові, професійні та технічні (17,9%), фінансові (15,3%) та державні послуги, які не віднесені до інших категорій (9,8%).

У структурі експорту частка послуг до країн СНД зменшилась порівняно з минулим роком на 2,2 в.п. і становила 45,5%, країн ЄС – на 1 в.п. і становила 26,1%. Частка імпорту послуг з країн СНД становила 18,6% і збільшилась проти 2010 р. на 1,3 в.п., з країн ЄС – становила 53,6% і зменшилась на 1,9 в.п. відносно минулого року.

Отож взагалі ми можемо констатувати позитивні зрушення у зовнішній торгівлі. У 2011 році в Україні порівняно з 2010 р. частка товарів в експорті та імпорті збільшилась та складала 83,3% (збільшилась на 1,9 в.п.) та 93% (на 1,2 в.п.) відповідно. (рис 5.)

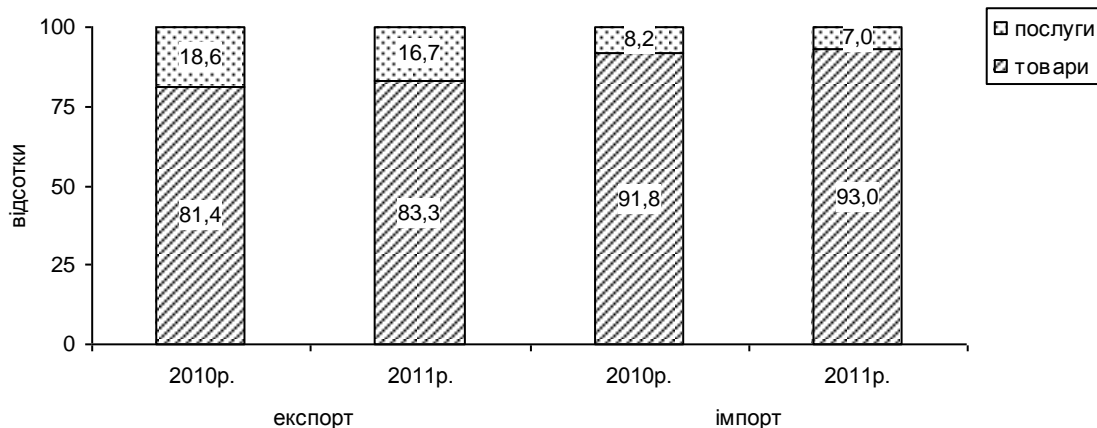

Рис. 5. Структура зовнішньої торгівлі 2010-2011 рр. (млн. дол. США)

Розподіл прямих іноземних інвестицій за сферами економічної діяльності у післякризовий період засвідчує, що пріоритетними для іноземних інвесторів залишаються посередницькі сектори економіки зі швидким обігом капіталу. У 2010 р. 56,5 % всього обсягу ПІІ спрямовано в фінансовий сектор, що було обумовлено необхідністю підтримки ліквідності банківських установ. Вагому частку ПІІ було залучено в сферу операцій з нерухомим майном (10,4 %) та торгівлю (9,6 %). В той же час в усю промисловість було залучено 15,7 % інвестицій, з яких 8,2 % - в металургійну галузь.

У 2011 р. інвестиційні процеси активізувались і випереджають загальноекономічну динаміку, про це свідчить те, що в економіку України іноземними інвесторами вкладено 6473,1 млн.дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу).

Обсяг унесених з початку інвестування в економіку України прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 31 грудня 2011 р. становив 49362,3 млн. дол. США, що на 10,2% більше обсягів інвестицій на початок 2011 р., та в розрахунку на одну особу становив 1084,3 дол. З країн ЄС унесено 39411,2 млн. дол. інвестицій (79,9% загального обсягу акціонерного капіталу), із країн СНД – 4011,3 млн. дол. (8,1%), з інших країн світу – 5939,8 млн. дол. (12,0%).

Інвестиції надійшли зі 128 країн світу. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає більше 83% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 12645,5 млн. дол., Німеччина – 7386,4 млн. дол., Нідерланди – 4822,8 млн. дол., Російська Федерація – 3594,5 млн. дол., Австрія – 3423,1 млн. дол., Велика Британія – 2508,2 млн. дол., Франція – 2230,7 млн. дол., Швеція – 1744,0 млн. дол., Віргінські Острови (Брит.) – 1607,0 млн. дол. та США – 1043,1 млн. дол.

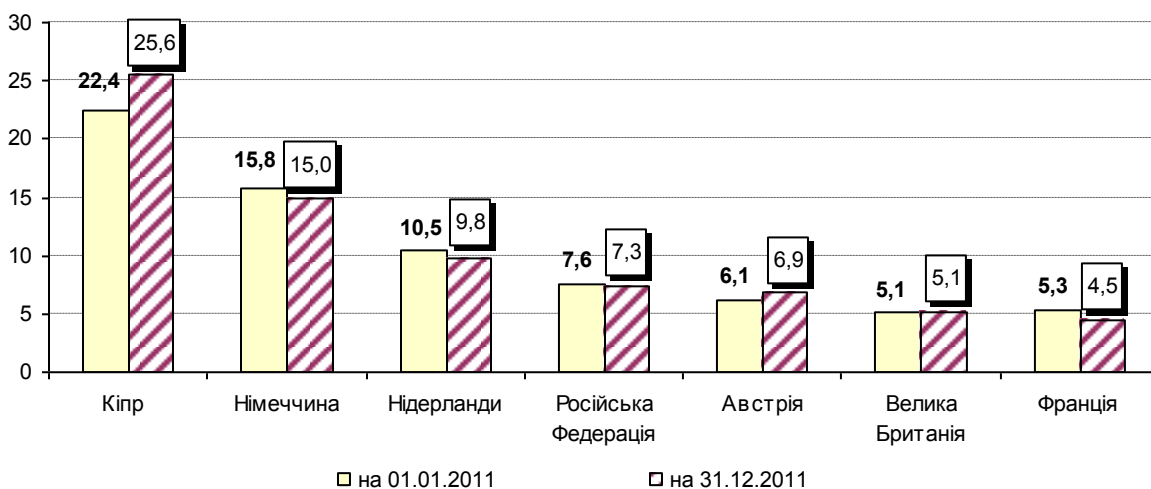

Рис. 6. Розподіл прямих іноземних інвестицій в Україну за основними країнами-інвесторами (у % до загального обсягу)

Отож протягом 2010-2011 рр. економіка України демонструє позитивну динаміку економічного зростання, яке відбувається на тлі збереження стабільності основних макроекономічних показників. За попередніми даними, темп приросту ВВП України у 2011 р. склав 5,2 %, приблизно на третину перевищивши загальносвітовий показник, більш ніж втричі – темп зростання розвинених країн.

Підводячи підсумок на нашу думку необхідним для подальшого сталого розвитку національної економіки в умовах антициклічного регулювання є наступне:

- удосконалення нормативно-правової бази держави;
- удосконалення системи оподаткування;
- ефективне поєднання ринкових важелів з державним регулюванням економіки для досягнення оптимальних макроекономічних пропорцій та забезпечення економічної рівноваги;
- підвищення інноваційної і інвестиційної активності;
- підвищення ефективності антимонопольної політики, створення здорового конкурентного середовища;
- забезпечення охорони інтелектуальної власності за світовими стандартами;
- технічне переоснащення промисловості;
- створення нових робочих місць.

Література

1. Багратян Г. А., Кравченко І. С. Світова криза та Україна: проблеми й нові підходи до фінансового регулювання / Багратян Г. А., Кравченко І. С. // Фінанси України. – 2009. – №4. – С. 33–41.
2. Жаліло Я. Щодо пріоритетних напрямів та ризиків переходу від антикризової до антидепресійної політики / Я. Жаліло // Аналітична записка. – К. : 2009. – 146 с.
3. Колінець Л. Антикризове регулювання економіки в умовах світових економічних криз: орієнтація на реалізацію стратегії економічного розвитку/ Л. Колінець. // Економічний аналіз. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – Вип. 5. – С. 276–279.
4. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1 / Ред. кол. : С. В. Мочерний та ін. – К. : Вид. центр «Академія», 2000. – 312 с.
5. Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
6. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>

The article analyzes the development of national economy in crisis and post-crisis periods, and an advice on counter-cyclical management of the national economy in the current conditions are given.

Keywords: *crisis, the national economy, cycle, economic cycles.*

В статье проанализировано развитие национальной экономики в кризисный и посткризисный периоды и даны рекомендации относительно антициклического регулирования национальной экономики в современных условиях.

Ключевые слова: *кризис, национальная экономика, цикличность, экономические циклы.*